

BIBLIJA U KATEHEZI

NIKOLA DOGAN

Teologija u Đakovu
Petra Preradovića 17
31400 Đakovo

Predavanje na znanstvenom skupu
Primljeno 14. 5. 1998.
UDK 22:268

Sažetak

Članak analizira mjesto i značaj Biblije u katehezi i katehetskoj zauzetosti. Predstavljajući Bibliju kao Riječ Božju autor u središte pažnje stavlja biblijsku istinu o čovjeku: Bog čovjeka ljubi i želi ga u zajedništvu sa sobom. Božja ljubav prema čovjeku sadržaj je i Isusova naviještanja kraljevstva Božjega. Ono je revolucionarno, jer od staroga stvara i oblikuje novoga čovjeka "na sliku Božju". Kateheza je pouka mladih naraštaja u osnovnoj biblijskoj istini o Bogu i čovjeku. Stoga Biblija za katehezu ima egzistencijalno, životno mjesto.

Ključne riječi: "ljubav", "suobličavanje Kristu", "zajedništvo", "Crkva", "kraljevstvo Božje", "preobražaj čovjeka"

Govoreći o temeljnom odnosu i mjestu Biblije u katehezi pozivam se na Apostolsku pobudnicu *Catechesi tradendae* (CT): "Kateheza će se ravnati prema Objavi: Objava koju prenosi sveopće Učiteljstvo Crkve, u svom svečanom i redovnom obliku. Ova Objava jest objava Boga Stvoritelja i Otkupitelja, čiji Sin, došavši među ljude u njihovu tijelu, ulazi ne samo u osobnu povijest svakog pojedinog čovjeka, nego u samu ljudsku povijest čije je on središte" (CT 52).

Prva stvarnost u kršćanskom govoru o Bogu jest istina da je Bog govorio i da danas govori čovjeku i njegovu svijetu. Kršćanstvo je objavljena istina o Bogu i o čovjeku, ona je potpuna i cjelovita istina. Dogodivši se u povijesti, Objava Božja je zabilježena. Ona je postala Knjiga, i zato se kršćanstvo ubraja u religije Božjega govora ili religije Knjige. Uz kršćanstvo i židovstvo, i islam je objavljena religija ili religija Knjige.

Religije se inače dijele u dvije skupine: naravne ili prirodne, i nadnaravne ili objavljene religije. Naravne su: hinduizam, budizam, konfucijanizam i niz manjih religija. Nadnaravne su: židovstvo, kršćanstvo i is-

lam. Neki ih nazivaju i religijama knjige jer je u njihovu središtu sveta knjiga: kod Židova Tora, kod kršćana Evanđelje i kod muslimana Kur'an.

Još bih se jednom pozvao na *Apostolsku pobudnicu* radi razjašnjenja u vezi s govorom o Bibliji u katehezi. Biblija shvaćena kao Objava Božja u svome središtu ima jedno ime čiji je život vrhunac i punina Objave Božje. Isus iz Nazareta je središnje ime Božje Objave, pa stoga i središnje ime same Biblije. Pobudnica tumači: "Želi se podvući, prije svega, da u samoj jezgri kateheze stoji bitno jedna osoba: ona Isusa iz Nazareta, 'jedinorođenca Očeva, punog milosti i istine', koji je trpio i umro za nas, a sada, uskrsnuvši, živi zauvijek s nama" (CT 5). Kateheza mora nužno računati s kristolocentričnošću i Objave i Biblije. Ona mora "razotkriti u osobi Krista potpuni vječni plan Božji, koji se po njoj ispunja".

Tema je ovoga referata odnos između Biblije i kateheze, odnosno govor o Bibliji i njezinu mjestu u katehezi. Tema je osobito važna, jer je i sâm naslov ove Katehetske zimske škole važan: Vjeroučitelj na pragu trećega tisućljeća. Naslov je, dakle, zahtjevan, jer govori o budućnosti kršćanske

vjere koja se katehezom ucjepljuje u nove i nove generacije kršćana. I ne samo to. "Kateheza želi pružiti čovjeku ne samo neke informacije, nego ga želi motivirati da promijeni, da ispravno oblikuje svoj život."¹ Odatle i njezina važnost i njezin značaj.

ČOVJEK UZDIGNUT U BOŽANSKI ŽIVOT

Što je Biblija? To je pitanje u prvi mah možda i jednostavno i razumljivo. Međutim, uđemo li u bit samoga pitanja, onda ćemo se morati potruditi i razjasniti što ono znači. Najjednostavniji odgovor glasi: Biblija je zapisano svjedočanstvo o Božjoj ljubavi i zauzetosti za čovjeka i njegov svijet. A Božja ljubav i zauzetost za čovjeka najbolje se objavila u osobi i životu Isusa Krista. No pokušajmo biti još konkretniji u tumačenju značenja Biblije i njezine važnosti u katehezi.

Gledamo li u korijene biblijsko-teološkog razumijevanja Božje Objave, uočiti ćemo da je u svemu djelotvorna božanska ljubav koja čovjeka želi dovesti u zajedništvo s Bogom. Dokumenti Drugoga vatikanskog sabora sažeto to vrlo jasno ističu: "Vječni je Otac slobodnom i tajnom odlukom svoje mudrosti i dobrote stvorio cijeli svijet, odlučio ljude uzdići u sudjelovanje božanskoga života, i pale u Adamu nije napustio, nego im je uvijek davao pomoć, da se mogu spasiti, unaprijed se osvrćući na Krista Otkupitelja, koji je slika nevidljivoga Boga, prvorođenac svakoga stvorenja" (LG 2).

U ovome je tekstu na prvo mjesto stavljena teologija stvaranja čiji je cilj zajedništvo Boga i njegovih stvorenja u nebu. Spas je, dakle, shvaćen kao uzdizanje i sudjelovanje u božanskom životu. To je iskon i smisao ljudskoga života i njegove opstojnosti. To je istovremeno i cilj svake ljudske sreće, mira i punine života. Čovjek je po naravi tražitelj Boga i zajedništva s njime. Sv. Pavao to tumači i crkvenoj zajednici u Rimu: "Tà cjelokupno stvorenje us trajno iščekuje objavljivanje sinova Božjih - stvorenje naime bijaše podvrgnuto ispraznosti, ne svojevotjno, nego od onoga koji ga podvrgnu - u nadi da će se i samo stvorenje

osloboditi ropstva raspadljivosti da sudjeluje u slobodi slave djece Božje" (Rim 8,19-21).

Možemo s pravom tvrditi da između Božje Objave i ljudskoga traženja smisla i sreće postoji najdublja povezanost. Teologija, kao govor o Bogu, uvijek je ukorijenjena u antropologiji, kao govoru o čovjeku. Čovjek nikada ne traži sam sebe. Istovremeno Bog njega traži. "Mi kao ljudi nismo nikada dovršeni, nego smo uvijek na putu, u hodu u otvoreno i nepredvidljivo, to je pustolovina i duboka tajna. Tu neizmjerenu otvorenost i to samonadilaženje nazivamo transcendencija."²

Problem koji je ovdje u središtu naše pažnje jest ljudsko traženje vlastitog identiteta. Svaki se čovjek u svome životnom sazrijevanju okreće nekoj vrijednosti, nekoj idealu ili modelu života prema kojemu određuje i oblikuje svoj život. Na taj način stvara vlastiti profil života i vlastitu osobnost. Ipak, čovjek spoznaje da je njegov identitet moguć tek u odnosu prema drugome i prema drugima. Dijete počinje razgovarati sa svojim igračkama, svojom obućom ili s drugom djecom i na taj način očituje upućenost svoga bića na vanjski svijet, na svijet oko sebe. Glavno mjesto u životu djeteta imaju jezik i govor. Vlastito "ja" oblikuje se i ostvaruje u odnosu prema drugima.³

U biti, čovjek je po naravi tražitelj iskona, svoga ishodišta, onih prvih stanja ljudskoga duha.⁴ I tu se može konkretno uci-

1 V. BAJSIĆ, *Čovjekove temeljne težnje i evanđelje*, u: "Kateheza" 3(1987), str. 31.

2 W. KASPER, *Der persönliche Gott. Antwort auf das Geheimnis des Menschen*, Freiburg 1979., str. 2.

3 "Possiamo, comunque, indicare un importantissimo fattore psicologico nel collocare il senso dell'identità nel secondo anno di vita e nella sua continuazione: il fattore linguaggio. Quando il bimbo può parlare e pensare in termini di giocattoli, di scarpe o di pappa, ha ormai i mezzi per porre in relazione gli oggetti con l'io." G. W. ALLPORT, *Psicologia della personalità*. PAS-Verlag, Zurigo 1973., str. 100.

4 Vidi M. ELIADE, *Die Sehnsucht nach dem Ursprung. Von den Quellen der Humanität*, Frankfurt a.M. 1989., osobito str. 67-71.

jepiti mjesto i važnost Biblije kao temeljne kršćanske svete knjige. Biblija je saopćavanje istine o tome kako Bog i čovjek posredstvom zajedničke komunikacije jedan drugoga brže upoznavaju. Božja je Objava odrednica koja otkriva tajnu o čovjeku, njegovu svijetu i povijesti.⁵ Bog se u Objavi otkriva kao Bog koji je ljubav, a čovjek o sebi saznaje da se samo u ljubavi može razumjeti i shvatiti. Tako su te dvije tajne u Božjoj Objavi cijelost stvarnosti obznanjene. "Tko je tu istinu shvatio, taj je sve shvatio", tvrdi Kasper.⁶

Locus theologicus susreta između Boga i čovjeka je ljubav i ondje gdje se ljubav događa. A što je u stvari ljubav? Možda će sljedeći odgovor dati jasniji uvid u odgovor na to pitanje: "Ljubav je, zapravo, težnja da se titra u istom ritmu s nekim. Ljubav je osjećaj ugodnosti kada se sretne srodan predmet, srodan objekt, srodna pojava, srodan lik, srodna osoba. To je ljubav. To je, na jedan drugi način, biti skupa, ali ne biti skupa na jednostavan način: naleći jedan na drugoga; mora posjedovati objekt; mora objekt vidjeti; biti siguran u posjedovanje. Ne, taj drugi, koga volimo, postoji u nama, i on titra zajedno s nama. To je jednostavno ljubav."⁷ Ključ za razumijevanje čovjekove pozvanosti u zajedništvo s Bogom leži upravo u Bogu koji je ljubav i u čovjeku koji za njom teži.

ČOVJEK SUOBLIČEN ISUSU KRISTU

Rana apostolska Crkva propovijedala je savršenu Božju Objavu u Isusovu uskrsnuću od mrtvih. Bog iz svoje ljubavi nije ostavio čovjeka zakonu smrti, ograničenosti i propadanju. Bog stvara čovjeka i cijelu prirodu za sebe, za zajedništvo u ljubavi. To je osnovna istina i prve kateheze u Crkvi. Gledamo li metodički u samu katehezu, onda ćemo uvidjeti kako je rana Crkva naviještala kraljevstvo Božje koje je u Isusu uprisutnjeno i ostvareno, ali u povijesti ostaje kao veliko eshatološko iščekivanje. Kraljevstvo Božje kao tema naviještanja i katehiziranja u prvoj Crkvi samo je drugo ime za ono što smo već rekli o Bogu koji je ljubav. Jer, želimo li na temelju Biblije govoriti o

Bogu, tada moramo govoriti o ljubavi. I kategorija ljubavi je najistinskije ime za kršćanskoga Boga.⁸ To je ujedno i glavni sadržaj Evanđelja, koje je Isus dao svojim učenicima kao zadaću propovijedanja kroz povijest. I suvremena Crkva shvaća tu zadaću kao temeljno poslanje u svijet:

"Svjetlo naroda je Krist i zato ovaj Sveti Sabor, sabran u Duhu Svetomu, žarko želi da njegovom svjetlošću, koja odsijeva na licu Crkve, rasvijetli sve ljude navješćujući Evanđelje svakomu stvoru" (LG 1). Na taj način Sabor očituje namjeru razjasniti što mu je zadaća u svijetu. Jer Crkva ne može propovijedati ono što Isus sam nije propovijedao, nego samo ono što je i središnja tema njegova naviještanja. "Cjelokupan sadržaj Isusove poruke nije ništa drugo nego evanđelje o Kraljevstvu."⁹ Dakle, govor o kraljevstvu Božjemu i govor o Bogu koji je ljubav u biti su isti govori, iako ih vremenska distanca razdvaja.

U životu Crkve Kristove postoji jedno osnovno pravilo ponašanja: svaki se kršćanin mora suobličavati Kristu, sve više postajati kao on. Sabor i tu jasno govori: "Svi udovi treba da se njemu suobličie, dok se Krist ne oblikuje u njima" (LG 7). Na taj način je pred kršćansku crkvenu zajednicu

5 W. KASPER, *Der Gott Jesu Christi*, Mainz 1983., str. 151-167, pod naslovom: Gotteserkenntnis im Glauben.

6 "Dieses Geheimnis der Liebe Gottes ist die Antwort auf das Geheimnis der Welt und des Menschen, die Antwort auf die tiefste Sehnsucht des Menschen nach Annahme und Liebe. Wenn aber Gott Liebe ist und den Menschen in unendlicher Liebe annimmt, dann ist der letzte Sinn, die Erfüllung und die Seligkeit des Menschen nicht das Aufgehen und Sichverströmen in Gott, sondern die Gemeinschaft und die Freundschaft mit Gott. Sie ist nach christlichem Verständnis das Wesen der Gnade und des Heils, die der Anfang und der Vorgeschmack der ewigen Seligkeit und des ewigen Lebens darstellt... Wer diesen Satz verstanden hat, der hat alles verstanden." W. KASPER, *Theologie und Kirche*, Mainz 1987., str. 148.

7 V. HUDOLIN, *Uspjehom do istine*. Sloboda kao ljubav, Zagreb 1990., str. 121-122.

8 K. RAHNER, *Praxis des Glaubens*. Geistliches Lesebuch, Freiburg im Breisgau 1982., str. 208.

9 R. BRAJČIĆ, *Otajstvo Crkve*, u: R. BRAJČIĆ/M. ZOVKIĆ, *Dogmatska konstitucija o Crkvi - Lumen gentium*, Zagreb 1977., str. 123.

stavljena velika zadaća nutarnjeg čovjekova ustroja i urastanja u Krista. Pavao će to proživjeti i u svojim pismima i naglašavati kako je u njemu Krist oblikovan, kako se on sam Kristu suobličio i da iz te sinteze on može podnijeti i ono što se čini nepodnošljivim, jer "živim - ali ne više ja, nego Krist živi u meni" (Gal 2,20).

Iz činjenice i zahtjeva suobličavati se Kristu nastaje nova stvarnost u Crkvi. Crkva se suobličuje Kristu u njegovu siromaštvu i životu za druge. Bog se sam osiromašio za druge, on se sam dao za čovjeka u Kristu, da bi čovjek imao život: "On, božanske naravi, nije se ljubomorno držao svoje jednakosti s Bogom, nego se nije lišio uzevši narav sluga i postavši sličan ljudima" (Fil 2,6-7). Bog se osiromašio za čovjeka, da bi čovjek postao bogat. Stoga i Crkva mora slijediti Boga u osiromašenju, odnosno u samodarivanju sebe za čovjeka.

Tko su siromasi za koje se Krist na križu osiromašio? U evanđeoskom smislu siromasi su svi oni koji su iz različitih razloga spriječeni da se u svome životu ostvare. Tako je život u egzistencijalnome minimumu znak siromaštva, siromaštvo je i biti društveno diskriminiran, napušten i osamljen, siromaštvo je u Evanđelju i fizička i psihička bolest, politički progon, izrabljivanje i izgnanstvo. Osobito su u evanđeoskim kategorijama siromašni oni koji su grijehom opterećeni i koje mori grižnja savjesti. Mnogi ljudi danas žive na rubu civiliziranog društva, odbačeni, poniženi i zgaženi.¹⁰ I oni su za Isusa siromasi kojima Bog sve pruža. U njima se Krist približava svakome kršćaninu i na njima kršćanin pokazuje svoje pravo ili krivo kršćansko lice: "Zaista, kažem vam, meni ste učinili koliko ste učinili jednomu od ove moje najmanje braće" (Mt 25,40). Tu leži utemeljenost ili neutemeljenost kršćanske etike, morala i života.

Isus poziva sve koji ga žele slijediti da od njega nauče kako se sam Bog suobličuje čovjeku. Ali, isto tako Isus poziva i svakoga kršćanina da se sam prema drugome čovjeku ponaša onako kako bi se ponašao prema Isusu. Od Isusa učiti za život znači "živjeti za druge", "biti za druge", "postojati

za druge". A to je zakon rasta, sazrijevanja i punine života. Čovjek nije stvar, nije dovršeno biće, nije dorečen, on se traži. Tako se čovjek stalno kreće između svoje slobode i vječnoga zakona o samoostvarenju. Ali, upravo se tu ostvaruje i pokazuje zakon života koji Krist objavljuje svijetu: čovjek se ostvaruje samo u ljubavi prema drugima i po ljubavi od drugih prema sebi. "Čovjek je biće koje se ostvaruje preko stvaralaštva u ljubavi. Čovjek je slika Božja, a ova je život i sreća zbog davanja života i primanja života čovječnosti."¹¹

Nakon svega rečenoga možemo zaključiti kako je sadržaj propovijedanja kršćanske Crkve zapravo prvi zakon života uopće: Bog je ljubav, a čovjek sebe nalazi samo u ljubavi! Samoostvarenje je temeljna težnja ljudske naravi, ali ono je moguće samo po sebedarju u ljubavi. tu se čovjek ostvaruje kao osoba: "Biti osoba znači težiti za samoostvarenjem (koncilski tekst govori o "nalaženju samog sebe"): što je ostvarivo samo po 'iskrenom darivanju samoga sebe'. Primjer za takvo tumačenje osobe je sam Bog kao Trojstvo, kao zajedništvo osoba" (MD 7). Čovjek je uvijek u protežnosti prema drugima, otvoren, spreman za susret i iskustvo ljubavi. On je "biće u ekstazi".¹²

Kršćanska objava nam govori o čovjeku kao središtu povijesti i Božjega samoobjavlivanja. Na tome temelju o čovjeku možemo reći da je njegov život uvijek na putu prema Bogu, on je religiozno biće. "Čovjek je Božje djelo, čovjeka se ne može shvatiti nego samo u odnosu s Bogom, tj. u samoj ljudskoj naravi... Nećemo pretjerati ako kažemo da se čovjek ne može zamisliti nego samo kao religiozno biće, biće koje je pred Bogom."¹³ Čovjek je bogoliko biće

10 O toj temi vrlo iscrpno govori knjiga: M. KEHL, *Die Kirche. Eine katholische Ekklesiologie*, Würzburg 1992., osobito str. 86-88.

11 I. CVITANOVIĆ, *Čovjek pred misterijem drugoga*, u: *Mi, Crkva i drugo*, Zagreb 1971., str. 171-172.

12 Usp. G. BUCARO, *L'uomo essere aperto*, u: "Seminarium" 2(1988), str. 272.

13 L. MEDUSA, *Chi è l'uomo? Prospettive di antropologia soprannaturale*, Napoli 1982., str. 64-65.

koje se trajno suobličava Bogu u Kristu u braći ljudima.

POZIV NA ZAJEDNIŠTVO U DUHU

Suobličiti se Bogu označava kršćaninov život u svakidašnjici. Među kršćanima se rađa nova stvarnost, stvarnost zajedništva Boga i njegova naroda. U temeljima kršćanstva leži Kristova zapovijed ljubavi koja stvara nove odnose i novi svijet: "Ljubite jedan drugoga; kao što sam ja ljubio vas, ljubite i vi jedan drugoga. Ako imadnete ljubavi jedan prema drugome, po tom će svi upoznati da ste moji učenici" (Iv 13,34-35). Nova zapovijed, novi zakon, novi svijet! Na taj način nastaje civilizacija i kultura ljubavi među ljudima. Ljubav u ovim riječima označava susretanje drugoga, prepoznavanje svoga bića u drugome: "Kada nekoga volim, tada je za mene odlučujuće ono što on hoće, a ne ono što ja hoću. Ja sebe tražim u drugome."¹⁴

U kršćanskoj zajednici prvi zakon i pravilo zajedništva znači prihvatiti drugoga, njega upoznati i u njemu naći svoj put prema Bogu. Za kršćane vrijedi pravilo da nema napuštenih, zaboravljenih i otuđenih ljudi. Svi su braća u Kristu. Tu novu stvarnost ostvaruje Duh Sveti, čija sila i snaga mogu učiniti i ono što čovjek ne može učiniti. Ondje gdje Duh Sveti djeluje, ondje se pojedinac usuđuje iz ljubavi darivati drugima. I tu nastaje Crkva kao zajednica okupljena oko Krista i u Kristu. Već u Starome zavjetu prorok spoznaje što označava zajedništvo s Bogom. On ga razumije kao potpunu ucijepljenost u samoga Boga: "Sion reče: Jahve me ostavi, Gospod me zaboravi. Može li žena zaboraviti svoje dojenče, ne imati sućuti za čedo utrobe svoje? Pa kad bi koja i zaboravila, tebe ja zaboraviti neću. Gle, u dlanove sam te svoje urezao" (Iz 49,14-16).

Najdublja spoznaja do koje čovjek može doći jest spoznaja da Bog svoje nikada ne napušta, da je Bog uvijek čovjekov oslonac. Bog "čovjeku saopćava da čovjek nije sam u životu, da nije povijesni beskućnik, nego da se za tog čovjeka netko zanima i svestrdno zauzima".¹⁵ Božja solidarnost s čovje-

kom rađa novom nadom u budućnost. Kao što je Bog sav za drugoga, tako bi svaki kršćanin morao biti za drugoga. Možemo tu zauzetost poistovjetiti s ljudskom religioznošću: "Religiozan bi, prema tome, bio onaj čovjek koji ne traži slobodu u prvom redu za sebe, niti slobodu smatra privilegijom bilo kojeg čovjeka ili društvene grupe; religiozan je čovjek u prvom redu društveno angažiran čovjek kojemu leži na srcu sloboda sviju, a osobito onih koji su mu najbliži (sloboda se naime ne ostvaruje u samom htijenju, nego u istinskom ostvarenju slobode). Bez ovakve slobode nema ni kršćanske religioznosti."¹⁶ Upravo to "biti za drugoga" temeljna je oznaka kršćaninova života, koju Duh Sveti ostvaruje u kršćanskoj svakidašnjici.

Zajedništvo u ljubavi kako ga Crkva Kristova mora ostvarivati je zajedništvo koje Duh Božji stvara. Tamo gdje je on izliven, tamo nastaje novi red u stvarima i među ljudima: "A nada ne razočarava, jer je ljubav Božja izlivena u našim srcima po Duhu Svetom koji nam je dan" (Rim 5,5). Suvremena teologija o Duhu Svetome koja se oslanja na patrističku teologiju, jasnim jezikom govori što su djela Duha Svetoga. To su "bratska ljubav", "ljubav jedinstva", "mirotvorna misao". Nasuprot takvim darovima pojave kao što su "partikularizam", "sektaštvo", "razdor", "svađa" mogu se označiti kao odsutnost Duha Božjega.¹⁷

14 P. HENRICI, *Die Bestimmung des Menschen*, u: "Internationale katholische Zeitschrift Communio" 3(1990), str. 198.

15 O ovoj temi iscrpno piše J. BALOBAN, *Biblija kao kriterij kršćaninovog mišljenja i djelovanja*, u: "Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije" 11(1987), str. 191-194; i 12(1987), str. 211-214.

16 I. STIPIČIĆ, *Težište slobode u kršćanskom poimanju čovjeka ili sloboda kao inicijativa i obećanje*, u: BS 2(1968), str. 179.

17 "Davon spricht Augustinus so oft unter den Bezeichnungen 'raterna caritas', 'caritas unitatis', 'pacificus mens' als von einem liebenden Hingezogenein zum Frieden, zur Eintracht, zur Einheit, im Gegensatz zur partikularistischen, sektiererischen, schismatischen Einstellung". Y. CONGAR, *Der Heilige Geist*, Freiburg im Breisgau 1982., str. 167-168.

Sv. Pavao svoju misao o zajedništvu razlaže u Prvoj poslanici Korinćanima. U gradu Korintu došlo je do nemira, razdora i nesporazuma. Pavao upozorava članove korinćanske crkvene zajednice kako je među njima novo počelo jedinstva i zajedništva. To počelo nije uzeto iz postojećih međuljudskih odnosa, već je ukorijenjeno u Duhu Svetome: "Uistinu, mi smo svi - bilo Grci, bilo robovi, bilo slobodnjaci - kršteni jednim Duhom u jedno tijelo. I svi smo napojeni jednim Duhom" (1 Kor 12,13). Ovu svoju zamisao o jedinstvu u Crkvi Pavao utemeljuje na samome poimanju Crkve kao Tijela Kristova. Načelo crkvenoga jedinstva je jedinstvo u raznolikosti članova Crkve. To jedinstvo dar je Duha Svetoga.

SREDIŠTE SVETOGA PISMA

Što u našem govoru označava kateheza? Kateheza je, općenito govoreći, važna služba Crkve u kojoj se odgajaju mladi, budući naraštaji Crkve. Nekoga odgajati u vjeri pretpostavlja sistematizirano znanje o vjeri. U odgoju u vjeri temelj pouke je Sveto pismo, zabilježena Riječ Božja. Suvremena kršćanska teologija tu istinu izražava sljedećim riječima: "Sve, dakle, crkveno propovijedanje, kao i sama kršćanska vjera, treba da se hrani i upravlja Svetim pismom" (DV 21). Sveto pismo je za Crkvu uvijek "vrhovno pravilo vjere" na kojemu mora počivati svaka pouka u kršćanskoj vjeri.

Uzmemo li Sveto pismo u najbitnijim sadržajima, uvidjet ćemo da je u središtu svetopisamskoga govora dijalog koji Bog vodi s čovjekom. Taj razgovor ima svoj cilj i svrhu: dovesti u zajedništvo čovjeka, prirodu i Boga. Ili jednostavnije rečeno, biblijski dokumenti govore o Božjem zahvatu uspostave kraljevstva Božjega. U Isusovim govorima, njegovim djelima i propovjedima u središtu je uvijek tema o kraljevstvu Božjem, o kraljevstvu nebeskom. Evanđelist Marko najbolje i najkraće definira Isusovo djelovanje i javno nastupanje riječima: "Ispunilo se vrijeme, blizu je kraljevstvo Božje. Obratite se i vjerujte u Radosnu vijest!" (Mk 1,15; Mt 3,2). Predmet Isusovih parabola, predmet Isusova govora i nje-

govih djela uvijek je kraljevstvo Božje i njegova blizina. Možemo reći da se sâm Isus poistovjetio s kraljevstvom Božjim, jer s njim i njegovim riječima započinje jedno novo vrijeme, jedna nova epoha zajedništva Boga i čovjeka.¹⁸ "Isus je obilazio po svoj Galileji učeći u tamošnjim sinagogama, propovijedajući Radosnu vijest o Kraljevstvu te ozdravljajući svaku vrstu bolesti i nemoći u narodu" (Mt 4,23).

Kako razumjeti tu središnju kategoriju Isusova propovijedanja? Što znači kraljevstvo Božje i kako ga tumačiti u pouci u vjeri, u katehezi? Moramo prije svega razjasniti neke osnovne elemente toga govora. Prije svega u Svetom pismu postoje tekstovi koji ukazuju na to kako su Isusovi slušatelji imali krivu predodžbu o kraljevstvu Božjemu. Uzmimo primjer iz Matejeva evanđelja o Zebedejevima sinovima i njihovim iščekivanjima od kraljevstva Božjega. Majka sinova Zebedejevih obraća se Isusu riječima: "Naredi da ova moja dva sina sjednu u tvom kraljevstvu jedan s tvoje desne, a drugi s tvoje lijeve strane!" "Ne znate što ištete - odgovori Isus" (Mt 20,21-22). Očita je zabuna u idejama, u poimanju kraljevstva koje je ovdje shvaćeno prije svega kao kraljevstvo moći, sile i vlasti. Isus ih upozorava da je to krivo mišljenje.

Slično je stanje i u drugim slučajevima. Tako učenici na putu u Emaus razgovaraju s uskrslim Isusom i ne prepoznavajući ga povjeravaju mu svoju zabrinutost i tjeskobu. I kad ih Isus upita zašto su tako zabrinuti, oni pripovijedaju povijest Isusove smrti u Jeruzalemu. I kao zaključak svoga razmišljanja kažu: "A mi smo se nadali da je on onaj koji će osloboditi Izraela" (Lk 24,21). I ovdje je na vidjelu nesporazum oko shvaćanja kraljevstva Božjega. Židovi su stoljećima sanjali i iščekivali nacionalnoga mesiju koji će ih politički osloboditi od svih okupatora i porobljivača. I tu je krivo shvaćeno ono što Isus propovijeda kao kraljevstvo Božje.

18 Usp. D. GRASSO, *L'annuncio della salvezza. Teologia della predicazione*, Napoli 1970., str. 35-36.

Spomenimo još jedan slučaj krivoga tumačenja kraljevstva Božjega. Isus je načelno bio optužen od Židova za krivovjerje, štoviše za sablažnjive riječi u kojima se očitovao kao Sin Božji. Znakovita je scena kada Isus stoji pred velikim svećenikom koji ga javno pita: "Jesi li ti Mesija, Sin Preslavnoga?" "Jesam - odgovori Isus. - I vi ćete vidjeti Sina Čovječjega gdje sjedi s desnu Svemogućega i gdje dolazi na oblacima nebeskim" (Mk 14,61-62). To je pravi razlog zašto su Židovi nastojali ukloniti Isusa iz njihova javnog života. Hula i sablažan je čuti da se neki čovjek proglašava Sinom Božjim.

Međutim, uz ovu optužbu Isusu se nameće i druga optužba jer se proglašava židovskim kraljem. Ova je optužba stavljena pred rimskoga upravitelja Pilata, koji predstavlja političku vlast u tadašnjoj Palestini. Vidjevši Isusa pred sobom Pilat ga pita: "Jesi li ti kralj židovski?" U Isusovu odgovoru leži priznanje i jasna uputa kako je kraljevstvo Božje nešto sasvim drugo od onoga za što ga Židovi dovode pred Pilata: "Moje kraljevstvo ne pripada ovom svijetu. Kad bi moje kraljevstvo pripadalo ovom svijetu, moji bi se dvorani borili da ne budem predan Židovima. Ali moje kraljevstvo nije odavde" (Iv 18,33-36). Što je u konačnici kraljevstvo Božje? Kako ga razumjeti i kako ga tumačiti?

Prvo što treba reći jest samo Isusovo tumačenje. Na pitanje farizeja o vremenu kada će se pojaviti Isusovo kraljevstvo Isus im tumači, upozoravajući ih na pogrešno shvaćeno kraljevstvo Božje: "Farizeji ga upitaše: 'Kad će doći kraljevstvo Božje?' On im odgovori: 'Kraljevstvo Božje ne dolazi tako da se to može vidjeti; niti će se moći kazati: 'Evo ga ovdje' ili 'eno ga ondje', jer kraljevstvo je Božje među vama" (Lk 17,20-21). U tim Isusovim riječima nazire se odgovor na ono što je kod mnogih bilo razlogom zabune: kraljevstvo Božje nije političko, nije ekonomsko, ni rasno, niti nacionalno. Ono je religiozno kraljevstvo Božje.

U židovskoj tradiciji razvilo se iščekivanje kraljevstva Božjega. Ono je prvotno bilo shvaćeno kao nacionalno i političko,

teokratsko kraljevstvo. Osobito je u apokrifnim spisima prisutan ovaj oblik očekivanoga kraljevstva Božjega. Velika je bila kod Židova želja obnoviti Davidovo kraljevstvo. Juda Galilejac je zato i vodio pobunu protiv stranih vladara i osvajača Palestine. On i zeloti htjeli su silom uvesti kraljevstvo Božje.¹⁹

Drugo poimanje kraljevstva Božjega kod Židova susrećemo u kumranskoj zajednici. Njihova slika kraljevstva Božjega bila je shvaćena kao eshatološko-transcendentalno očekivanje univerzalne moći i Božjeg kraljevanja. Bog će ustanoviti tisućljetno kraljevstvo mira u kojemu će prebivati samo izabrani.

I treće tradicionalno gledanje na iščekivano kraljevstvo Božje je rabinsko-farizejsko shvaćanje. Prema tome shvaćanju kraljevstvo Božje je skriveno u srcima onih koji ljube Toru i ono će se očitovati osobito u socijalnoj pravdi. Kraljevstvo se Božje ostvaruje vjernim ispunjavanjem Božje volje, što znači vjernim ispunjavanjem Tore ili Zakona Božjega. Ostvarujući Zakon Božji Židov može pospješiti dolazak kraljevstva Božjega. I na koncu će se objaviti Jahve kao jedini Gospodar i Bog svih naroda.

Možemo se na koncu ovoga razmišljanja još jednom upitati: što zapravo znači kraljevstvo Božje u Isusovu govoru, njegovu djelovanju, štoviše u njegovoj smrti i uskrsnuću?

KRALJEVSTVO BOŽJE PREOBRAŽENOGA ČOVJEKA

Prvo što u odgovoru moramo napomenuti jest činjenica da Isus ne želi nikakvo političko kraljevstvo niti neki revolucionarni pokret za socijalnu pravdu. Isus u tom smislu nije revolucionar i nije političar. Za Isusa nema prvotne važnosti niti traženja nekoga kraljevstva mira i sloge. Možemo s pravom reći da Isus prije svega želi čovjeka preobraziti iznutra, njega revolucionirati i

19 E. SCHILLEBEECKX, *Christliche Identität und kirchliches Amt. Plädoyer für den Menschen in der Kirche*, Düsseldorf 1985., str. 33.

od njega stvoriti graditelja novoga svijeta.²⁰ Taj preobražaj mora se događati već sada, nije ostavljen za neka druga vremena. Ovdje i sada mora se stvarati novi čovjek "na sliku Božju" koji stvara novi svijet "na sliku Božju". U tome je bit Isusova kraljevstva i onoga što on propovijeda.

Kraljevstvo Božje pogađa u prvome redu čovjeka osobno. Čovjek se mora obratiti, on se mora revolucionirati, korjenito promijeniti način mišljenja, djelovanja i sve skupa suobličiti Božjoj volji i Božjemu zakonu ljubavi. Zato Isus u svome javnom nastupu i uzvikuje: "Obratite se, jer je blizu kraljevstvo nebesko!" (Mt 4,17). Obratiti se ovdje ne znači neki novi način pobožnosti, duhovnih meditacija ili obrednih svečanosti. Obraćanje ovdje znači stvaranje novoga načina života koji je u relaciji prema Bogu i prema čovjeku. To će kod mnogih dovesti do prave krize, jer na Isusov zahtjev valja vlastiti život oblikovati, suoblikovati ga prema Isusovu životu. A to u konačnici označava opredijeliti se za Isusa.²¹

Preobražaj čovjeka u novoga čovjeka te stvaranje novoga svijeta prema Isusovoj zapovijedi o ljubavi prema Bogu i čovjeku zapravo je tumačenje onoga što smo rekli da je kraljevstvo Božje religiozno kraljevstvo. Živjeti i djelovati onako kako Isus to čini ovdje je prvo pravilo za ostvarenje kraljevstva Božjega. Praksa kraljevstva Božjega je istovremeno i ostvarenje Božjega spasa za svakoga čovjeka.

"To je kraljevstvo Boga Stvoritelja koje obuhvaća sve stvorenje, nebo i zemlju, nevidljivu i vidljivu stranu ovog svijeta. Zato je onozemno, na nebu, i ovozemno, na zemlji. U Očenašu molimo za dolazak kraljevstva: 'kako na nebu tako i na zemlji'. Pod nebom mislimo na stranu stvorenja koje već potpuno sličiti Bogu, a pod zemljom mislimo na stranu stvorenja koja je još u bolima. Od budućeg kraljevstva očekujemo novo nebo i novu zemlju. Nema spasenja bez ove zemlje."²²

Kraljevstvo Božje je, dakle, iskustveno u svagdašnjem životu, tamo gdje čovjek susreće čovjeka i gdje, u konačnici, iskazuje svoje kršćansko biće. Temelj i pravilo na kojemu se gradi kraljevstvo Božje je Isuso-

va zapovijed ljubavi: "Zapovijed vam novu dajem: ljubite jedni druge; kao što sam ja ljubio vas, tako i vi ljubite jedni druge. Po ovome će svi znati da ste moji učenici: ako budete imali ljubavi jedni za druge" (Iv 13,34-35). U takvoj zapovijedi, koja je u židovskom društvu uistinu bila nova, sadržan je i smisao riječi Isusovih kojima farizejima tumači što je kraljevstvo Božje: "Kraljevstvo je Božje među vama" (Lk 17,21).

"Kraljevstvo Božje već sada doživljavamo u ljubavi, jer 'tko ostaje u ljubavi, ostaje u Bogu i Bog u njemu'. Tako očekujemo otkupljeno stvorenje u Bogu i Boga koji se veseli u stvorenjima. Ovakvo shvaćanje nazivam kršćansko shvaćanje kraljevstva Božjega."²³ Najnovija egzegetska istraživanja upozoravaju kako je pojam kraljevstva Božjega u Isusovim govorima shvaćen kao nutarnji proces u čovjeku po kojemu se on "obraća" od egoizma i suobličava najvažnijoj Božjoj zapovijedi ljubavi. Takav čovjek, koji sebe suobličava Kristu i njegovu kraljevstvu, početak je novoga svijeta, svijeta u kojemu Bog "vlada". Tu počinje nebo, kraljevstvo Božje, raj nebeski, punina, jer Božje se riječi ostvaruju: "Evo sve činim novo" (Iv 21,5).

KRALJEVSTVO BOŽJE I ZADAĆA CRKVE

U korijenima Crkve Kristove nalazi se Isusovo poslanje Radosnu vijest naviještati svakome stvorenju do nakraj svijeta: "Idite po svem svijetu i propovijedajte Radosnu vijest svakom stvorenju. Tko bude vjerovao i pokrstio se, spasit će se; tko ne bude vjerovao, osudit će se" (Mk 16,15-16). Crkvi je zadana vrlo važna zadaća: evangelizirati sve ljude. Njezina je zadaća spasonosna, jer Krist spas svakoga čovjeka usko povezuje s tom zadaćom. Prvotna je zadaća Crkve naviještati Evanđelje i to onima koji ga pri-

20 Usp. R. SCHNACKENBURG, *Gottes Herrschaft und Reich. Eine biblisch-theologische Studie*, Freiburg im Breisgau 1965.

21 L. BOFF, *Jesus Christus, der Befreier*, Freiburg im Breisgau 1986.

22 J. MOLTSMANN, *Najprije kraljevstvo Božje*, u: "Crkva u svijetu" 3(1990), str. 226.

23 J. MOLTSMANN, *nav. dj.*, str. 227-228.

hvaćaju: malenima, jednostavnima, dobronamjernima (EN 8).

Evangelizacija je blisko povezana s onim što je spas za čovjeka: život u Bogu, Život vječni. "Život se očitovao, mi smo ga vidjeli i svjedočimo za nj, i navješćujemo vam Život vječni, koji bijaše kod Oca i koji se nama očitovao - što smo vidjeli i čuli, to navješćujemo i vama, da i vi imate s nama zajedništvo. A naše je zajedništvo s Ocem i Sinom njegovim Isusom Kristom" (1 Iv 1,1-3). Možemo reći da su evanđelja i napisana upravo zato da se u Crkvi kroz povijest naviješta otkupiteljsko djelo Isusa Krista. Evanđelja nisu povijesni dokumenti, nego svjedočenje rane Crkve o vjeri u Isusa Krista. I zato smijemo reći da je zadaća Crkve unositi sva evanđelja u život ("Sitz im Leben"), evangelizirati cijeli svijet.²⁴

Uzmemo li tu činjenicu kao polazište za život Crkve, onda moramo reći da je zadaća Crkve Božju Objavu u Isusu Kristu u povijesti naviještati, vjerno je prenositi i uvijek iznova tumačiti. Ona je u službi Isusova poslanja. Štoviše, Crkva mora od Isusa preuzeti radikalnost zahtjeva za obraćenjem i na taj način graditi novi svijet. Crkva ne može nešto drugo naviještati, što Isus sam nije naviještao i uprisutnio. Zato se Crkva nikada ne smije smatrati samostalnom; ona je uvijek u Isusovoj službi, u službi kraljevstva Božjega. I za Crkvu je kraljevstvo Božje "obzor, sredina naviještanja, ono od čega Crkva živi".²⁵

Uza sve već rečeno moramo ovdje spomenuti i drugu zadaću koju Crkva ima u povijesti: Crkva mora poučavati u vjeri mlade i nove naraštaje. Katehizacija je po svojoj naravi blisko povezana s evangelizacijom. Njezini korijeni leže isto tako u Evanđelju i za Crkvu ostaju kao trajna obveza pouke u vjeri. Evo što kaže Evanđelje: "Tada im se približi Isus te im reče: "Dana mi je sva vlast, nebeska i zemaljska. Zato idite i učinite sve narode učenicima mojim. Krstite ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga! Učite ih da vrše sve što sam vam zapovjedio! Ja sam s vama u sve vrijeme do svršetka svijeta!" (Mt 28,18-20).

Učiti i poučavati trajna je skrb Crkve koju je primila od samoga Krista. Toga je

ona i svjesna. Apostolska pobudnica *Catechesi tradendae* ponavlja tu zadaću i veli da "svaki krštenik po činu krštenja ima pravo primiti od Crkve pouku i odgoj s kojim postizava pravi kršćanski život" (CT 14). I još dalje upozorava kako je "kateheza odgoj vjere djece, mladeži i odraslih koja sadrži na poseban način poučavanje kršćanske nauke, općenito dane na organski i sistematski način s nakanom da ih se uvede u puninu kršćanskoga života" (CT 18).

Govoreći o katehezi, dokument govori i o katehetama. Katehete su na prvome mjestu biskupi, apostolski nasljednici u Kristovoj Crkvi: "Među glavnim biskupovim dužnostima ističe se propovijedanje Evanđelja. Biskupi su, naime, glasnici vjere, koji Kristu dovode nove učenike. Oni su autentični ili Kristovim ugledom opskrbljeni učitelji, koji povjerenom im narodu propovijedaju vjeru za vjerovanje i provođenje u život" (LG 25). Isto tako i Apostolska pobudnica potvrđuje tu istinu: "Vi ovdje imate, predraga braćo, posebno poslanje u svojim Crkvama: vi ste u njima prvi odgovorni za katehezu, vi ste katehete u pravom smislu riječi" (CT 63).

Uz biskupe kao katehete spominju se i svećenici koji su nazvani "odgojiteljima u vjeri..." (CT 64), redovnici i redovnice koji se isto tako moraju što bolje pripremiti za zadaću katehiziranja "prema raznim potrebama svojih instituta i poslanja koja su vam povjerena..." (CT 65). I laici imaju zadaću katehiziranja u Crkvi jer njihovo djelovanje i život "odličan su oblik laičkog apostolata..." (CT 66). Sve su crkvene strukture pozvane i poslone da katehiziraju, da poučavaju i uvode mlade generacije u sadržaje kršćanskoga života.

BIBLIJA U KATEHEZI - ZAKLJUČAK

Na koncu možemo sažeti sve do sada rečeno u nekoliko misli o odnosu između biblije i kateheze, što je i naslov ovoga re-

24 W. KASPER, *Jesus der Christus*, Mainz 1975., str. 28.

25 H. KÜNG, *Die Kirche*, Freiburg i.B. 1967., str. 119.

ferata. Načelno možemo reći da je taj odnos u biti egzistencijalni odnos. Čovjek kojemu se naviješta Radosna vijest, čovjek kojega se poučava u vjeri u Isusa Krista mora biti "pogođen" u svojoj najdubljoj životnoj stvarnosti.²⁶ Čovjek je osoba i kao takav on teži za puninom svoje ljudske naravi. "Biti osoba znači težiti za samoostvarenjem..." (MD 7). To samoostvarenje za čovjeka je prava muka. Razapet između onoga što jest i onoga što želi i očekuje on traži svoje ljudsko biće. Čovjek je načelno nezadovoljan, jer ga svako njegovo novo otkrivanje smisla zapravo razočarava budući da on traži dublje korijene svoje ljudske naravi. "Ništa ga ne ispunja, sve na njemu izađe kvantitativno i kvalitativno ograničeno. Ništa nas stoga ne može potpuno 'začarati'."²⁷

Posebno valja danas naglasiti transcendentnu težnju čovjeka za svojim bićem, jer kultura i civilizacija koju danas živimo niječe upravo te vrijednosti. Osobito danas suvremeno zvuče riječi Drugoga vatikanskog sabora o čovjeku: "Čovjek više vrijedi po onome što jest negoli po onome što ima" (GS 35). Suvremena kateheza mora imati pred očima čovjeka koji u svojoj prematerijaliziranoj stvarnosti ipak traži duhovne, transcendentalne vrijednosti. Da bi kateheza bila plodonosna, valja imati i to pred očima. Čovjek se po svojoj tražiteljskoj naravi očituje kao duh koji nadilazi cijelu stvarnost i sebe traži u nadnaravnoj stvarnosti, u Bogu. U tome se očituje njegova ljudska religioznost: biti otvoren i nadilaziti sve što postoji, težeći za potpunim mirom i smirajem.²⁸

Budući da je kateheza svojim govorom čovjeka "pogodila" i "egzistencijalno ga otkrila", ona mora svoj govor utemeljiti na istinama Svetoga pisma, na istinama Biblije. Središnja istina Biblije je objavljena istina da čovjek ima svoje mjesto u stvarnosti, da je njegova životna putanja osmišljena. Čovjek nije tragično i izgubljeno biće u kozmosu, jer mu sâm Bog u Isusu Kristu poručuje i otkriva: "Tebe ja zaboraviti neću" (Iz 49,15). "Čovjek uvijek svoju ljudskost ostvaruje u odnosu prema božanstvu svoga Boga."²⁹ U kršćanskoj objavi čovjek

sebe nalazi, ostvaruje i usavršuje u božanstvu svoga Boga Isusa Krista na križu. Ta biblijska istina morala bi biti temeljna istina u svakoj kršćanskoj katehezi.

U središtu kršćanske objave je Isusov govor o blizini i uprisutnjenju kraljevstva Božjega. Kraljevstvo Božje nije shvaćeno niti kao političko, niti kao ekonomsko, osobito ne kao nacionalno. Kraljevstvo Božje je u Isusovim riječima shvaćeno kao religiozno kraljevstvo: čovjek stvara novi svijet i sebe nalazi tek u relaciji i zajedništvu s Bogom. Čovjek je religiozno biće onda kada uspostavi najdublje duhovne i egzistencijalne odnose s Bogom. Zato je kraljevstvo Božje u Isusovim riječima predstavljeno kao nutarnji proces oblikovanja novoga čovjeka, čovjeka koji živi u zajedništvu s Bogom. Stoga je zadaća kateheze da biblijsku stvarnost kraljevstva Božjega stavi u središte svoga rada i pouke. Kateheza mora biti "revolucionarna" Radosna vijest. Ona je po svojoj naravi "informacija", jer govori, obavješćuje, tumači i naučava. ali kateheza mora u svojoj srži biti "formacija", izgradnja i oblikovanje novoga čovjeka, čovjeka koji je dijete Božje, prijatelj Kristov i svjetlo svijeta. Tu leži velika odgovornost kateheze i kateheta za život Crkve.

Kateheta načelno mora dobro i duboko poznavati čovjeka, njegov svijet i suvremenu civilizaciju. Mora otkriti način inkulturacije Radosne vijesti u srce i um mladoga čovjeka. U svijetu koji je danas snažno materijaliziran, individualiziran i otuđen od samoga sebe, kateheta mora znati čitati znakove vremena u kojemu živi. Danas je najveća opasnost materijalizirani svijet koji naviješta kako "čovjek vrijedi samo ako je bogat, a radnika se prezire" (I. Supek).

- 26 "Der Mensch, der von dieser Offenbarung Gottes in Verheißung betroffen wird, wird identifiziert - als das, was ist - und zugleich differenziert - als das, was er sein wird." Vidi J. MOLTMAN, *Theologie der Hoffnung*, München 1969., str. 80.
- 27 J. WEISSGERBER, *Čovjekova sloboda*, u: OŽ 1(1973), str. 22-23.
- 28 Usp. M. ELIADE, *Das Heilige und das Profane*, Frankfurt a.M. 1985., str. 146-147.
- 29 J. MOLTMANN, *Der gekreuzigte Gott. Das Kreuz Christi als Grund und Kritik christlicher Theologie*, München 1973., str. 255.

Kateheta mora poznavati zablude moderne civilizacije, njezine radosti i nadanja, njezina razočaranja i spoznaje. Štoviše, sâm kateheta mora biti pogođen, potresen Radosnom viješću u vlastitom životu. On mora biti svjedok vjere i u vjeri! On mora biti svjedok novoga svijeta, novih odnosa među ljudima i nove ljestvice vrednota u svijetu.

Na temelju svega rečenoga možemo ustvrditi da je odnos Biblije i kateheze egzistencijalni odnos. Biblija bez tumačenja i pouke ostaje mrtvo slovo, a kateheza bez Biblije ostaje govor bez pravoga utemeljenja. Biblija, evangelizacija i kateheza čine trojstveno jedinstvo koje donosi spas čovjeku i njegovu svijetu.